

DUŠAN KOS, BELA KRAJINA V POZNEM SREDNJEM VEKU,
Zbirka Zgodovinskega časopisa 4, Ljubljana 1987, 76 str.

Hvalevrijedna ideja uredništva Zgodovinskega časopisa da pojedine opsežnije radove objavljene na svojim stranicama tiska kao zasebne knjižice, omogućila nam je da i ovu radnju D. Kosa, prvotno štampanu u brojevima 2 i 3 godišta 41/1987. dobijemo u tom obliku.

Radnja je za našu historiografiju višestruko zanimljiva. Prvo, jer se radi o studentskom radu, nagrađenom Prešernovom nagradom za 1986, što pokazuje moguće dosege studentskog istraživačkog rada kada se izvodi uz prikladno vodstvo (uz slovenske historičare I. Vojea, B. Otorepca i P. Štiha, Kosu je savjetima pomagao i J. Adamček, te je time ostvaren još jedan doprinos i inače dobroj suradnji zagrebačkog i ljubljanskog odsjeka za povijest). Drugo, jer je zanimljiv primjer lokalne historije, prikazujući odraze sveobuhvatnijih procesa kasnog srednjovjekovlja na mali svijet Bele Krajine. Napokon zanimljivost leži i u odabiru zemljopisnog područja kojime se autor bavi. Bela je Krajina, što se već iz samoga imena vidi, pogranični kraj nad kojim se mijenjala vlast prodirući s istoka ili zapada noseći sa sobom i karakteristike svoje društvene i političke organizacije. Istraživanja takvih rubnih područja itekako su poželjna i vrijedna, jer se u njima najbolje može izvršiti komparacija susjednih sustava. Očekivati pak u potpunosti ispunjenje takva cilja od jedne studentske radnje, ma kako ona bila dobra, svakako bi bilo pretjerano. Kos je, ipak, i u tom smislu učinio dosta velik napor.

U prvom poglavlju (*Državnopravna pripadnost Bele Krajine*) autor prikazuje promjene vlasti nad promatranim područjem, od prvobitne hrvatske, o kojoj gotovo da i nema podataka, sve do konačnog uređenja granice u 18. stoljeću. Također razmatra i pitanje uključivanja Bele Krajine u Kranjsku. Ni u ovom poglavlju, međutim, Kos se ne zadržava samo na političko-pravnim odnosima, što bi se moglo zaključiti iz naslova, nego piše i o njihovom utjecaju na trgovačke i prometne pravce, na razvoj gradskih naselja i kolonizaciju, o kojim temama će biti više riječi u idućim poglavljima.

U poglavlju *Plemstvo, gospodstva, fevdi* razmatra, među ostalim, pitanje postojanja plemstva u vrijeme kada je Krajina bila u rukama Andeških i Višnjegorskih, pa zaključuje da plemstva nije bilo, odnosno da ništa ne može dokazati njegovu prisutnost (20). Iz takvog bi se zaključka mogao izvesti i drugi, naime da plemstva nije bilo ni u vrijeme hrvatske vlasti.

Kos upozorava na pogrešku, što se često susreće u literaturi (čak i u Milka Kosa), da je u Krajini jedna od moćnijih feudalnih obitelji bila ona knezova Blagajskih od Krupe. Radi se, međutim, o zamjeni blagajskog posjeda Krupe u Bosni s istoimenim toponimom u Beloj Krajini. Dodatne su poteškoće nastale zbog rodbinske povezanosti Blagajskih s njemačkim plemstvom i njihove prisutnosti u Kranjskoj. Kos zaključuje da Blagajski nikada u srednjem vijeku nisu bili aktivni u Beloj Krajini (23).

Na izmaku srednjega vijeka izmjenjuju se feudanci u Krajini, a među novima, koji tamo dobivaju posjede, jesu Lenković, zagrebački kaptoł i Erdödy. Lenković pripada grupi vojnih funkcionera, koji posjede dobivaju u vezi s porastom vojne važnosti Krajine (30).

Autor govori i o feudima, što se javljaju tek oko 1300. Najveći je od njih bio u posjedu Njemačkog viteškog reda. Ovaj, protivno očekivanjima, jača u 15. stoljeću, u vrijeme kada poklanjanje imanja Crkvi opada (32).

Proučavajući naseljenost posjeda, Kos zaključuje da podaci o tome kako su Turci odvodili u ropstvo ogroman broj ljudi, pustošeći čitavu Krajinu, i nisu

posve točni. Na onim posjedima, naime, što su bili izloženi njihovim napadima broj pustih selišta ne razlikuje se bitno od onoga na posjedima pošteđenima pustošenja i kreće se u prosjeku oko 22% (32). Takva slika odgovara onoj koju iznosi J. Adamček o hrvatskom Pokuplju.

Unutar ovoga poglavlja Kos donosi dvije zanimljive tablice. Prva prikazuje broj selišta na pojedinim posjedima od 1477. do 1510, a upotpunjena je i nekim drugim podacima (vinogradi, vrtovi, mlinovi, brodovi i dr.) i rađena na temelju arhivskog materijala; isto prikazuje dinamiku izmjene vlasnika pojedinih posjeda do 1536. Raspored posjeda ilustriran je i kartom.

Slijedi poglavlje *Mesta in meščanstvo*, u kojemu se u najosnovnijim crtama opisuje razvoj Črnomelja, Metlike i Starog trga ili Poljane. Dva najvažnija središta se razlikuju po tome što je Črnomelj postojao kao slavensko naselje i u ranom srednjem vijeku, dok se Metlika razvija kao nascobina kolonista uz jedini prijelaz preko Kupe, Jurovski brod. Kos drži da se gradovi nisu mogli znatnije razviti, jer je agrarno zaleđe vlastitom obrtničkom proizvodnjom zadovoljavalo svoje potrebe, a razvila se i kmetska trgovina zahvaljujući blizini hrvatske granice (49). Kmetovi su gradovima konkurirali i vlastitim sajmovima uz seoske crkve (50). Ocjenu razvoja gradskih naselja u Beloj krajini sažima autor u rečenici: »Črnomelj in Metlika sta zato ostala napol urbanizirani provincialni gnezdi brez možnosti prosperitete« (51).

Zanimljiva su i autorova opažanja o etničkom sastavu stanovništva gradskih naselja. Do uključivanja Bele krajine u Kranjsku, njezino je stanovništvo bilo hrvatsko, smatra autor. S vremenom se njegov sastav, uslijed kolonizacije i asimilacije, mijenja, ali se u gradovima i dalje održava hrvatska komponenta, svakako i zbog blizine granice. Novi val hrvatskog življa dolazi s bjeguncima u 15. i 16. stoljeću, mijenjajući odnose na selu (Marindol, Poljane, Vinica), ali o posljedicama tog doseljavanja u gradovima ne može se donijeti točna ocjena. Manji je dio gradskog stanovništva bio njemačkog porijekla (51).

U poglavlju *Cerkvena organizacija* autor dodiruje pitanje postojanja crkvene organizacije u Beloj krajini u vrijeme dok je bila u sastavu hrvatskih zemalja, zaključujući da je nije bilo sve do druge polovice 13. stoljeća (53). Zanimljivo je njegovo tumačenje, zasnovano na jednoj ispravi patrijarha Bertolda iz 1228, u kojoj se javlja izraz *error caecitatis* i *ritus gentilis*, da je u to vrijeme u Beloj krajini postojala bogumilska hereza. Dakako da o bogumilskoj herezi ne može biti riječi, jer Crkva bosanska nije bila bogumilska, no pitanje je da li se ovi pogani u Beloj krajini uopće trebaju povezivati s bosanskim hereticima. Radije bismo predložili druge dvije mogućnosti. U Felicijanovoj ispravi, u kojoj se govori o osnutku zagrebačke biskupije, spominje se kao uzrok njezina osnivanja suzbijanje »zablude idolopoklonstva«. Imamo li u vidu sporo prodiranje kršćanstva čak i u zaleđu i okolici dalmatinskih gradova, što je npr. vidljivo i iz sustava imena u Supetarskom kartularu, ne bismo smjeli olako odbacivati pomisao o zadržavanju slavenskih vjerovanja i rituala u zabitim oblastima Slavonije i Hrvatske. Postoji međutim i druga mogućnost. Slavensko se bogoslužje, »Methodii doctrina«, također smatralo herezom. Kako je jedan od putova njegova širenja najvjerojatnije išao iz Moravske preko Slavonije u Hrvatsku, možemo pomišljati i na neke crkve u kojima se ono održalo i izvan područja s kojega potječu pisana svjedočanstva.

Nije nevjerojatno da bi u očima patrijarha Bertolda glagoljaši bili poistovjećeni s pripadnicima Crkve bosanske, u kojoj je obred također bio slavenski.

Svoje je zaključivanje autor mogao potkrijepiti koristeći se literaturom koju ne navodi u bilješkama. U prvom redu to je rad J. Buturca *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine* (Starine JAZU 59, 1984, 43–85), a zatim i

knjiga L. Dobronić *Viteški redovi* (Zagreb 1984). Bez obzira na zamjerke što se ovoj drugoj mogu uputiti, ona je nezaobilazna za proučavanje povijesti viteških redova templara i ivanovaca na području hrvatskih zemalja.

Kos čini i jednu faktografsku grešku, proglašavajući crkvu Sv. Marka biskupskom (60), a radi se, dakako, o župnoj crkvi zagrebačkoga Gradeca.

U posljednjem poglavlju (*Agrarna kolonizacija*) Kos razmatra probleme naseljavanja Bele krajine, kako njegove periodizacije tako i etničkog sastava. Nadovezujući se na ranije izrečene zaključke o slaboj naseljenosti tog kraja, tvrdi da je prava kolonizacija započela tek s vladavinom Spanheima od 1246. nadalje (61). Starije hrvatsko stanovništvo naselilo se na zemljišta što ih je već rimsko žiteljstvo privelo kulturi, mada o izravnom kontinuitetu ne može biti govora, što se vidi već iz činjenice da se nije sačuvao nijedan toponim antičkog porijekla. Pri ustanovljavanju kronologije naseljavanja autor se koristi u velikoj mjeri toponimijom, pri čemu nije svaki put baš uvjerljiv. Tekst je popraćen tablicom što prikazuje kontinuitet naseljenosti turjaških posjeda između 1485. i 1510. Iz nje se također vidi da se stanovništvo u to vrijeme nije znatnije izmijenilo te da posljedice turskih pustošenja nisu bile takve kakvima ih prikazuju suvremeni izvori.

Na kraju je govor J. Jarca s dijelom ocjene ove radnje iz pera F. Gestrina i P. Vodopivca, u kojemu ističu pionirski značaj Kosova rada na istraživanju Bele krajine, prije svega njezine kolonizacije. I mi se s takvom ocjenom moramo složiti, naglašavajući još jednom da je opsežan rad u arhivu, zajedno s proučavanjem dosta brojne literature i objavljenih izvora, bio izveden u toku studija. To pokazuje da se dobrom organizacijom i suradnjom nastavnika sa studentima mogu kod ovih postići mnogo bolji od uobičajenih rezultata.

D. Kos je sada asistent u Zgodovinskom institutu Milka Kosa u Ljubljani i nastavlja rad na proučavanju starije slovenske povijesti.

Neven Budak

KNJIGA ZAKONA I REFORMACIJA GRADA ŠIBENIKA, Šibenik, 1982;
STATUT GRADA SPLITA, Split, 1985; KORČULANSKI STATUT, Zagreb—Korčula,
1987.

Dobro se sjećam da sam na jednoj od prvih stranica latinske početnice pročitala kako učenje latinskog jezika pruža veliko zadovoljstvo. Nažalost, u svakoj je generaciji učenika sve manje onih koji imaju priliku uvjeriti se koliko je ta didaktička pouka točna. Upravo se zbog toga mladi znanstvenici sve rjeđe opredjeljuju za proučavanje srednjovjekovne povijesti. Neki naši znanstveni poslenici pokušali su doskočiti tome problemu onako kako to već odavno čini svjetska historiografija — prevodeći latinske izvore na hrvatski jezik. Tako su se, između ostalih, pojavili prijevodi triju statuta dalmatinskih gradova, Šibenika, Splita i Korčule. Razumljivo je da su se među prvim prevednim srednjovjekovnim izvorima našli i ti zanimljivi pravni spomenici koji su stoljećima uređivali gotovo sve društvene i ekonomske odnose u dalmatinskim komunalnim društvima. Sami statuti, naravno, nisu dovoljni za potpuno upoznavanje života u tim zajednicama. Odgovor na pitanje koliko su se i kako odredbe statuta provodile u stvarnom životu mogu dati jedino arhivske isprave. Ipak, u naoko šturim pravnim odredbama otkrivamo mišljenja i stavove srednjovjekovnog čovjeka o vlasti, staleškoj podjeli, braku i obitelji, strancima. Mnogo saznajemo o gospo-